

ERBAA ŞEHİRİNDE MODERN SANAYİNİN GELİŞİMİ, DAĞILIMI VE SORUNLARI¹

Yusuf YILMAZ²

Öz

Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alan Erbaa'da modern sanayi faaliyetleri 1940'ların sonunda taş-a-toprağa dayalı sanayinin kurulmasıyla başlamıştır. Ancak bu sanayi kolunun yaygınlaşması 1970'li yılları bulmuştur. Şehirde diğer bir önemli sanayi kolu tekstil ve hazır giyim sanayidir. Temeli 1986 yılında atılan bu sanayi kolu, özellikle 2000 yılı sonrası büyük bir gelişim göstererek günümüzde Erbaa'daki en önemli sanayi kolu haline gelmiştir. Bu sanayi kolları dışında; orman ürünleri, gıda, hazır beton, çelik eşya ve ambalaj, pvc ve park oyuncakları üretimine dayalı tesisler bulunmaktadır. Erbaa'daki mevcut ekonomik faaliyet kolları içerisinde önemli bir paya sahip olan sanayi sektöründe, (2019 yılı itibariyle) 44 tesis bulunmakta olup, toplam 5706 kişi istihdam edilmektedir.

Bu çalışmada, Erbaa Şehri'ndeki modern sanayi faaliyetlerinin tarihi gelişimi, dağılımı ve yapısal özellikleri coğrafi bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışmanın veri kaynağını literatür taraması, arazi gözlemleri ve sanayi anketleri oluşturmuştur. Çalışmada kullanılan haritalar ArcGIS 10.4.1 programı yardımıyla hazırlanmıştır. Altlık olarak Erbaa Belediyesi'nden temin edilen güncel imar haritası kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 4 harita, 16 şekil ve 5 tablo hazırlanmıştır. Sonuç olarak, Erbaa'da sanayi sektörü giderek gelişmekte ve çeşitlenmektedir. Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi başta olmak üzere, pek çok sanayi koluna ait tesisler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modern Sanayi, Enerji, Organize Sanayi Bölgesi, İstihdam

The Development, Distribution and Problems of the Modern Industry in Erbaa City

609

Abstract

Modern industrial activities in Erbaa, located in the Central Black Sea Region of the Black Sea Region, started with the establishment of a stone-soil based industry in the late 1940s. However, the spread of this industry branch reached the 1970s. Another important industry in the city is the textile and garment industry. This industry branch, whose foundation was laid in 1986, has developed greatly especially after 2000 and has become the most important industry in Erbaa today. Apart from these industries; There are facilities based on the production of forest products, food, ready mixed concrete, steel goods and packaging, pvc and parking toys. In the industrial sector, which has an important share among the current economic activities in Erbaa, there are 44 facilities (as of 2019) and a total of 5706 people are employed.

In this study, the historical development, distribution and structural features of modern industrial activities in Erbaa City are discussed from a geographical perspective. The data source of the study consisted of literature review, land observations and industry surveys. The maps used in the study were prepared with the help of ArcGIS 10.4.1 program. The current development map obtained from Erbaa Municipality was used as a base. Within the scope of the study, 4 maps, 16 figures and 5 tables were prepared. As a result, the industry sector is growing and diversifying in Erbaa. There are facilities belonging to many branches of industry, especially the Textile and Clothing Industry.

Keywords: Modern Industry, Energy, Organized Industrial Zone, Employment.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Yahya KADIOĞLU danışmanlığında hazırlanan ve 29/11/2019 tarihinde savunulan "Şehir Coğrafyası Açısından Erbaa" adlı doktora tezinin bir kısmının güncellenip, genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

² Dr., Erbaa Fatih Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni, uzmancoğrafya25@hotmail.com, Orcid ID: <https://Orcid.org/0000-0001-8158-6370>.

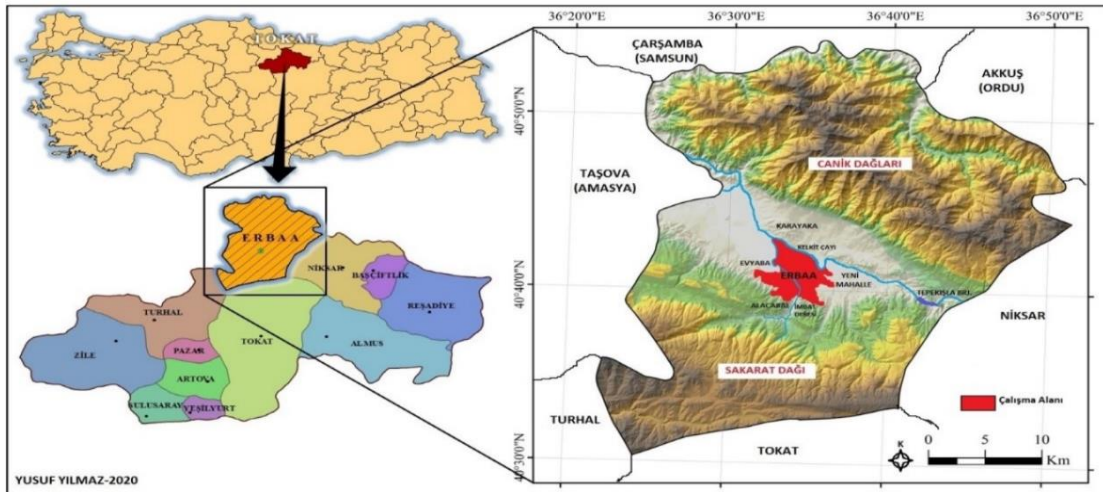
1. Giriş

Latince "İş ya da mesleğe uyum" anlamındaki "*İndustria*" kelimesinden türemiş olan *sanayi* sözcüğü; bir bakıma "hammaddelerin işlendiği ve mamul maddelerin üretildiği tüm işlemler" olarak tanımlanmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2002, s. 437).

Şehir yerleşmelerini kır yerleşmelerinden ayıran belki de en önemli unsur olan sanayileşme, ekonomik kalkınmanın ve şehirleşmenin temel dinamiğidir. Sanayi faaliyetleri esasen ev tipi (ilkel), atölye tipi ve modern sanayi (fabrika tipi) olmak üzere üç kısımda incelenir. Çalışmada sadece Erbaa Şehri'ndeki modern sanayi faaliyetleri ele alınacaktır.

Modern Sanayi (Fabrika tipi imalat); gerek imalat öncesinde gerekse imalat sırasında veya sonrasındaki aşamaların daha karmaşık olduğu (Ünal, 2002, s. 6) makine ile (otomasyon) üretimin daha yoğun olduğu bir üretim çeşididir. Ayrıca bu üretim tipi, farklı iş kollarının ve sektörlerin doğmasına zemin hazırlar. Fabrikalarda atölyelere nazaran genellikle çalışan işçi sayısı daha fazla olup, üretim alanı ve hacmi daha büyüktür. Enerji ve hammadde kullanımı ise daha fazladır. Ayrıca fabrikalar daha büyük yatırımlardır.

Bu çalışmada Erbaa Organize Sanayi Bölgesi'ndeki tesisler başta olmak üzere, şehrin muhtelif bölgelerinde faaliyet halinde bulunan tuğla-kiremit fabrikaları, hazır beton tesisleri, gıda ve orman ürünleri üreten tesislerle, Küçük Sanayi Sitesi ve Ertuğrul Gazi Mahallesi'nde bulunan tekstil fabrikaları modern sanayi kapsamında ele alınmıştır. Erbaa idari açıdan Tokat iline bağlı bir ilçedir. İlçenin yüzölçümü 1110 km², şehrsel alanın yüzölçümü ise yaklaşık 36 km²'dir. İlçe kuzeyden Çarşamba (Samsun) ilçesi, kuzeydoğudan Akkuş (Ordu) ilçesi, doğudan Niksar (Tokat) ilçesi, güneyden Tokat Merkez İlçe, güneybatıdan Turhal (Tokat) ilçesi, batıdan ise Taşova (Amasya) ilçesi ile çevrilidir (Harita 1). Çalışma alanını oluşturan Erbaa Şehri ise, doğudan Yenimahalle, batıdan Evyaba Mahallesi, güneyden Alacabal Mahallesi, kuzeyden Kelkit Çayı ile sınırlandırılmıştır. 2019 yılı itibarıyla Erbaa, Merkez İlçe'den sonra, Tokat'ın en kalabalık ilçesi olup, toplam nüfusu 95.611'dir. İlçe nüfusunun 65.894'ü şehirde, 9.717'si köy ve kasabalarda yaşamaktadır.

Harita 1. Çalışma alanının sınırları ve lokasyonu.

2. Erbaa Şehri'nde Modern Sanayi Faaliyetlerinin Tarihi ve Mekânsal Dağılışı

Sanayileşme faaliyetleri çok yeni olan Erbaa'da, 1946 yılında yalnızca bir un fabrikası ve Kızılay'a ait bir hızar atölyesi bulunmaktaydı (Saatçigil, 1947, s. 20). Erbaa'da modern sanayinin gelişmesi daha çok 1960'ların sonuna doğru *Toprağa Dayalı Sanayi*'nin kurulmasıyla başlamıştır (Sümer ve Oral, 1968, s. 23). 1973 yılında Tokat'ın *kalkınmada öncelikli iller* kapsamına alınmasıyla beraber il merkezi ve ilçelerin birçoğunda sanayi tesislerinin sayıları çoğalmıştır (Temiz ve Peynirci, 1996, s. 185). Tuğla ve kiremit üretiminin yapıldığı bu sanayi kolunda işçi ve ulaşım maliyetlerinin yükselmesi ile *ytong* ve *bims* gibi ürünlere daha çok rağbet edilmesi gibi nedenlerle son yıllarda pek çok fabrika kapanmıştır.

Şehirde 1980'lerden itibaren gelişme gösteren bir sanayi kolu da *Orman Ürünleri Sanayidir*. İlk 1982 yılında temeli atılan ve parke üretimiyle başlayan bu sektörde, tesis sayısı 3 olup, son yıllarda daha çok okul sırası üretilmektedir.

Erbaa'daki mevcut sanayi kollarından bir diğeri *çelik eşya ve karton imalatıdır*. İlk 1987 yılında bir fabrikayla üretime geçilen bu sektörde, tesis sayısı zamanla 2'ye yükselse de günümüzde sadece bir fabrika üretim yapmaktadır.

Günümüzde yörede gelişen modern sanayi kuruluşları içerisinde tekstil ve hazır giyim sanayinin ağırlığından söz edilebilir. İlçe genelinde dokumacılığın temeli daha eskilere dayanmaktadır. Yaklaşık 60 yıl önce ilçeye bağlı bazı köylerde (Örneğin Çalkara, Gümüşalan, Hacıpazarı gibi) el halısı dokumacılığı şeklinde üretime başlayan bu sektörde, son yıllarda hazır giyim ve tekstil alanında pek çok modern tesisler kurulmuştur. 1995 yılında ilçe genelindeki 1000'den fazla halı tezgâhında "Hereke" tipi el halısı dokunmaktaydı. Ev tipi imalat şeklinde ve kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyet, köylerdeki genç kızların zorunlu eğitim kapsamında eğitim-öğretim faaliyetlerine daha çok katılmaları ve göçler nedeniyle günümüzde artık yapılmamaktadır. Bu faaliyet yerini 1990'lı yıllardan itibaren modern fabrikalarda hazır giyim ve tekstil üretimine bırakmıştır. Erbaa günümüzde dokuma sanayinde giderek adını duyurmaya başlamıştır. Organize Sanayi Bölgesi'nde 16, Küçük Sanayi Sitesi'nde 2, Ertuğrul Gazi Mahallesi'nde de 1 olmak üzere toplam 19 tesisle üretim yapılan bu sanayi kolunda, üretilen ürünler genelde ihraç edilmektedir.

Şehirdeki sanayi tesislerinin tamamı özel sektöre aittir. Geçmişte devlet eliyle kurulan TEKEL'e ait Yaprak Tütün İşleme Atölyeleri'yle, 1988'de Erbaa Kaymakamlığı tarafından kurulan *Erbaa Kaymakamlığı Beceri İstihdam Merkezi (ERBİM)* günümüzde kapanmıştır. Bu kuruluşlardan *ERBİM*, ağaç işleri, konfeksiyon, çorap ve halı atölyeleri kurarak yöredeki dar gelirli veya işsiz insanlara meslek kazandırma amacıyla faaliyet yürütmüş, sonradan zarar ettiği için kapanmıştır.

Erbaa Şehri'nde yer alan sanayi kollarının gelişmesi için çalışmalar yapmak, ticari faaliyetler ile sanayi faaliyetlerinin daha organize hale gelebilmesi amacıyla ilk olarak 1975 yılında Erbaa Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur. Ayrıca 1997 yılında şehrin 3,5 km kuzeyinde, Erbaa-Karayaka yolu kıyısında Organize Sanayi Bölgesi hizmete açılmıştır (Şekil

1). OSB'nin D-100 Karayolu'na uzaklığı 2 km'dir. Kelkit Mahallesi'nde toplam 170 ha alan üzerine kurulan OSB'nin altyapısı, doğalgaz ve su ihtiyacı tamamlanmıştır. Çevre düzenlemesinin daha tamamlanmadığı OSB'ye 2016 yılından beri doğalgaz verilmektedir. 17 firmaya (Tablo 1; Harita 2) ait 48 parselin kullanıldığı OSB toplam 117 parselden oluşmaktadır. Toplam parsel sayısının 23'ü sosyal tesisler için ayrılmıştır. Toplam çalışan sayısı 4459 kişidir.

Şekil 1. Erbaa organize sanayi bölgesi.

Tablo 1. Erbaa OSB'sinde faaliyet halinde olan firmalar ve personel sayıları (2019).

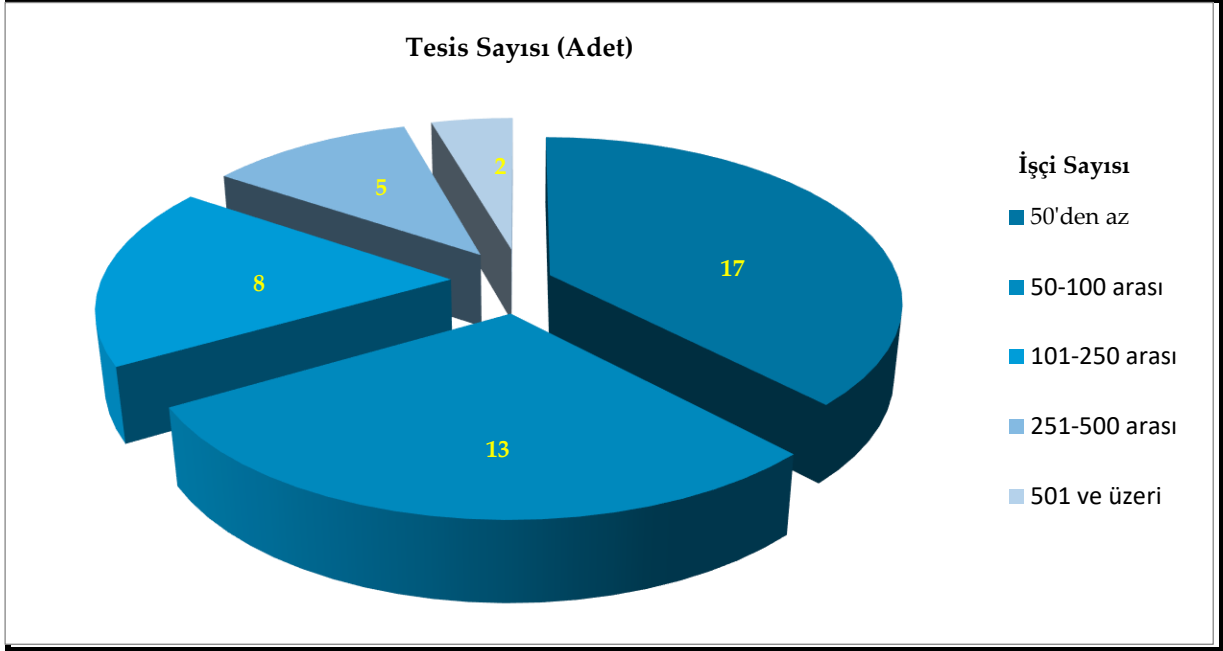
Firma	Çalışan Sayısı
Akarteks Tekstil I-II-III-IV	870
Aster Anadolu Tekstil I-II	850
Ayener Tekstil	620
Dilateks	600
UTG/Canicas Tekstil	350
Fersah Tekstil	300
Taneks Tekstil	200
Uras Tekstil	200
DRN Tekstil	155
Dumanlar Tekstil	110
Safa Tekstil	50
Mis Yaprak	45
Park Vizyon Metal	40
Erbaa Birlik Ekmek Fabrikası	24
Köklü Grup Plastik ve Demir Doğrama	22
Şentürk Tekstil	18
Tiryakioğulları Çelik Eşya ve Karton Fabrikası	5
TOPLAM	4459

(Kaynak: OSB Müdürlüğü ve ilgili firmalardan alınan verilere göre hazırlanmıştır.)

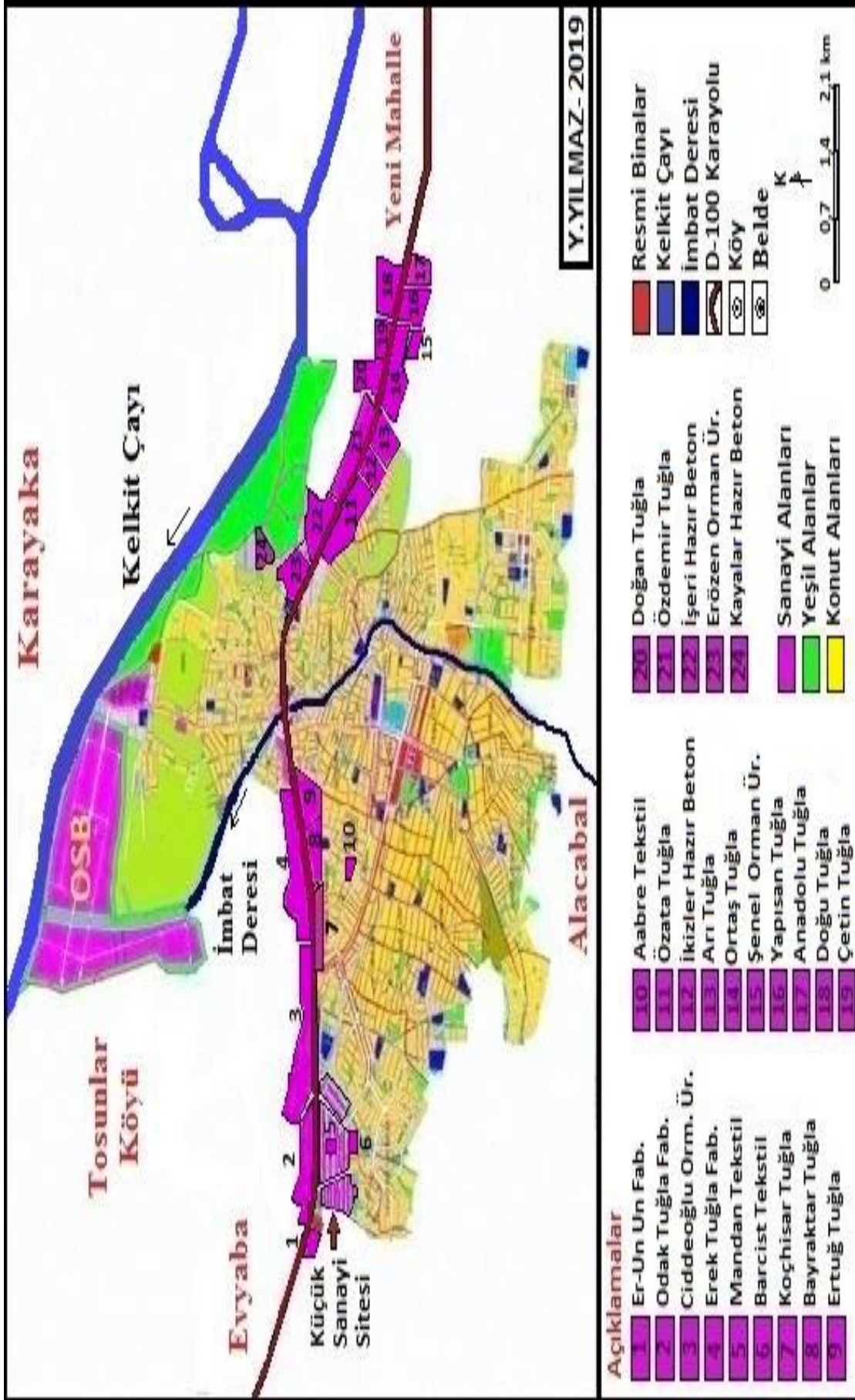
Tablo 2. Erbaa'daki sanayi kuruluşlarının işgücü sayısına göre dağılımı (2019).

Çalışan Sayısı	50'den Az	50-100 Arası	101-250 Arası	251-500 Arası	500+	TOPLAM
İşyeri Sayısı	17	13	8	5	2	45
%	37,8	28,9	17,8	11,1	4,4	100.0

(Kaynak: OSB Müdürlüğü ve ilgili firma kayıtlarına göre düzenlenmiştir.)

Şekil 2. Erbaa'daki sanayi tesislerinin işçi sayısına göre dağılımı (2019).

Şehirde OSB dışında, sanayi tesislerinin önemli bir kısmı Amasya-Erzincan Karayolu (D-100) çevresinde toplanmıştır (Harita 3). Bu alandaki tesislerin büyük çoğunluğu toprağa dayalı sanayi kuruluşlarından oluşmuştur. Bunların dışında yine D-100 çevresinde 3 orman ürünleri fabrikası, 3 hazır beton tesisi ve 1 un fabrikası bulunmaktadır. Ayrıca Küçük Sanayi Sitesi'nde 2 tekstil (Mandan Tekstil ve Barcist Tekstil) ile Ertuğrul Gazi Mahallesi'nde 1 tekstil (Aabre Tekstil) fabrikası daha bulunmaktadır.

Harita 3. Erbaa'da OSB dışındaki sanayi tesislerinin dağılımı (2019).

(Kaynak: Erbaa Belediyesi'nden temin edilen imar haritası (2012), ArcGIS 10.5, Google Earth ve Paint programlarından yararlanılarak hazırlanmıştır).

3. Sanayinin Sektörel Dağılımı

Erbaa Şehri'nde 2019 yılı itibariyle 45 sanayi tesisi faaliyet göstermektedir. Şehirdeki 7 sanayi kolunda faaliyet gösteren tesislerden 19'u tekstil ve hazır giyim, 14'ü tuğla, 1'i yaprak paketlenme, 3'ü hazır beton, 1'i çelik eşya ve ambalaj, 1'i park oyuncakları, 1'i PVC, 3'ü orman ürünleri, 1'i un ve 1'i de ekmek fabrikasıdır (Tablo 3).

Tablo 3. Erbaa Şehri'nde üretim halinde olan modern sanayi kolları ve işgücü dağılımı (2019).

Sanayi Kolu	Tesis Sayısı	%	İşgücü Sayısı	%
Taşa-Toprağa Davalı Sanayi	14	31,1	943	16,5
Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi	19 (16'sı OSB'nde)	42,2	4513	78,8
Orman Ürünleri Sanayi	3	6,7	45	0,79
Hazır Beton Üretimi	3	6,7	60	1,0
Gıda Sanayi	3	6,7	94	1,6
Çelik Eşya-Ofis Mobilyaları ve	1	2,2	5	0,09
PVC ve Park Oyuncakları Üretimi	2	4,4	62	1,1
TOPLAM	45	100,0	5722	100,0

(Kaynak: Mülakat sonuçları ve Erbaa Organize Sanayi Müdürlüğü kayıtlarına göre düzenlenmiştir.)

3.1. Taşa Toprağa Dayalı Sanayi.

Yörede bu sanayi kolunda sadece tuğla-kiremit fabrikaları faaliyet halindedir. Erbaa'da gelişim gösteren en eski sanayi koludur. Bu durum üzerinde yöre ve çevresindeki toprak yapısının buna tuğla-kiremit üretimine müsait olmasının etkili olduğu söylenebilir. Toprak sanayi 30 yıl (1970-2000 arası) hem tesis hem de işgücü açısından şehirdeki en önemli sanayi kolu olmuştur. İlk önceleri üretimi kısıtlı ve el işçiliğine dayanan yerli harman tuğlası ve kiremitleri ile üretime başlanmıştır. Bazı tarlalardan çıkan, arkeolojik değere sahip kiremit ve tuğla buluntularına göre; bölgede Romalılardan beri az çok bu dalda bir faaliyet olduğu tuğla üretimini tarihi bir veraset olarak günümüze geldiği anlaşılmaktadır (Temiz ve Peynirci, 1996, s. 187).

Temelleri şehirdeki önemli müteşebbislerden *Harun YÜKSEL* tarafından 1946 yılında atılan toprağa dayalı sanayi zamanla daha da büyümüş ve 1990'ların sonunda üretim yapan tesis sayısı 32'ye yükselmiştir. Ancak 2019 yılı Aralık ayı itibariyle 14'e gerilemiştir (Tablo 4). Bu durumun nedenleri, işçi ve ulaşım maliyetlerinin yükselmesi, *ytong* ve *bims* gibi ürünlere daha çok rağbet edilmesi ve sermaye yetersizliğidir. Bu 14 tesiste, üretimin en yoğun olduğu yaz döneminde (inşaat faaliyetleri bu dönemde yoğun olduğu için) 2019 yılı itibariyle 943 kişi çalışmaktadır. Erbaa Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına göre şehirde sanayi alanında istihdam edilen nüfusun yaklaşık %16,6'sı bu sektörde istihdam edilmektedir. İstihdam açısından tekstil sanayinden sonra ikinci sırada gelmektedir. Çalışan işçilerin %70'ini hamal denilen vasıfsız elemanlar oluşturmaktadır. Geri kalanını ateşçi diye tabir edilen meslek grubu ile idareci ve muhasebeciler gibi vasıflı elemanlar oluşturmaktadır. Ateşçiler genellikle Samsun/Kavak doğumlu olup, işçilerin %80'i Erbaalı, geri kalanı ise genellikle Sinop İline bağlı Boyabat İlçesindedir. Her tesiste en az 2 ateşçiye ihtiyaç vardır. İşgücü alanında, ilçedeki tesislerde tek sorun 'ateşçi' eksikliğidir. İşçiler yılda yaklaşık 10 ay, haftada 6 gün çalışmaktadırlar. Her işçinin haftanın değişik günlerinde olmak üzere 1 gün izin hakkı bulunmaktadır. İşçiler günde ortalama 8 saat çalışmaktadırlar. Erbaa Ticaret ve Sanayi Odası

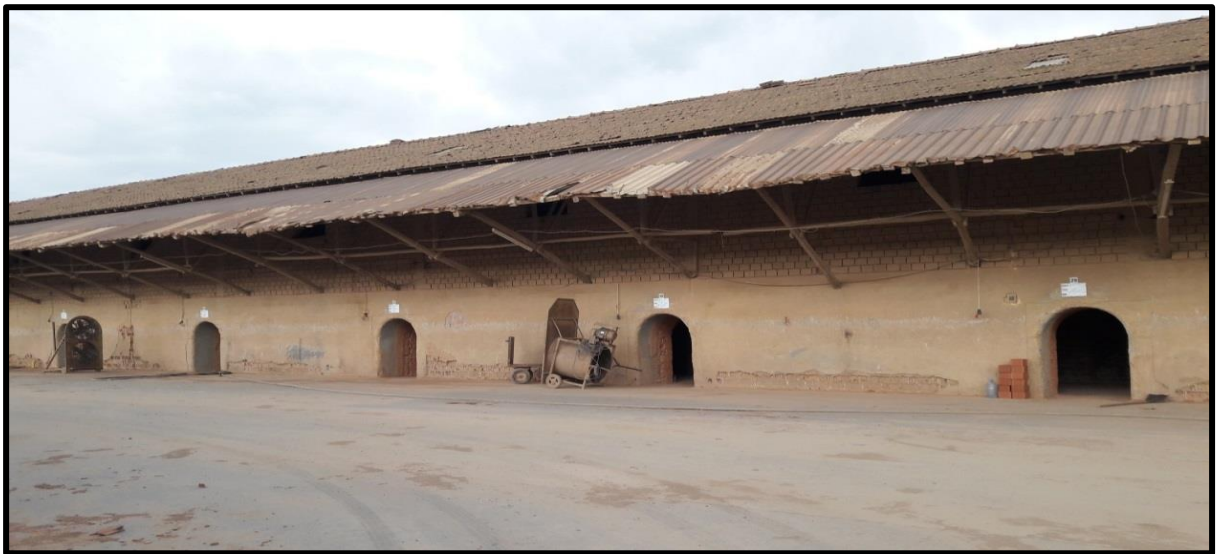
kayıtlarına göre, ilçe GSMH'sinin yaklaşık %10'u bu sanayi kolundan elde edilmektedir. Yine firma yetkilileriyle yapılan mülakatlar neticesinde, tuğla ve kiremit fabrikalarının ilçe ekonomisine katkısı yaklaşık 60 milyon TL civarındadır.

Tablo 4. Yöredeki tuğla fabrikaları ve personel sayıları (2019).

Sıra	Firma	Kuruluş Tarihi	Üretim Miktarı (Tuğla/Adet)	Çalışan Sayısı (kişi)	Bulunduğu Yer
1	Anadolu Toprak Sanayi	1987	12 milyon	65	D-100 Karayolu
2	Arı Toprak Sanayi	1979	13 milyon	70	D-100 Karayolu
3	Bayraktar Toprak Sanayi	1970	10 milyon	50	D-100 Karayolu
4	Çetin İnşaat ve Toprak Sanayi	1983	12 milyon	55	D-100 Karayolu
5	Doğan Tuğla-Kiremit Sanayi	1987	30 milyon	140	D-100 Karayolu
6	Doğu Tuğla-Kiremit Sanayi	1987	15 milyon	50	D-100 Karayolu
7	Erek Toprak Sanayi	1987	15 milyon	70	D-100 Karayolu
8	Ertuğ Tuğla Fabrikası	1976	15 milyon	50	D-100 Karayolu
9	Koçhisar Toprak Sanayi	1985	10 milyon	48	D-100 Karayolu
10	Odak Toprak Sanayi	1987	7,5 milyon	50	D-100 Karayolu
11	Ortaş Ortadoğu Toprak	1981	15 milyon	90	D-100 Karayolu
12	Özata Toprak Sanayi	1979	15 milyon	70	D-100 Karayolu
13	Özdemir Tuğla Sanayi	1985	17,5 milyon	60	D-100 Karayolu
14	Yapısan Blok Tuğla Sanayi	1986	17 milyon	75	D-100 Karayolu
TOPLAM			204 milyon	943	

(Kaynak: İlgili firmalardan alınan veriler düzenlenerek hazırlanmıştır.)

D-100 Karayolu boyunca, verimli tarım arazileri üzerinde sıralanan bu tesislerde önceleri hem tuğla hem de kiremit üretilirken, günümüzde sadece tuğla üretimi yapılmaktadır. Kiremit üretimi önceleri yapılmasına rağmen, yeni alternatif ürünlerin ortaya çıkması, kiremitin toprağının farklı olması ve ilçede bu toprağın (hammadde) az bulunması gibi nedenlerden dolayı artık yapılmamaktadır. Bu ihtiyaç Çorum'daki tesislerden karşılanmaktadır. İlk başlarda *Hoffman Tipi* fırınlarda üretim yapılırken, zamanla daha ileri bir teknik olan *Tünel Fırın* kullanılmaya başlanmıştır (Temiz ve Peynirci, 1996, s. 187), (Şekil 3).

Şekil 3. Tünel tipi fırın örneği.

2008 yılında 18 üretim tesisiyle ülke genelinde Turgutlu, Çorum, Salihli, Boyabat ve Afyon'dan sonra 6. Sırada olan ve yıllık 252 milyon adet tuğla üretimiyle ülke genelinde Turgutlu, Tekirdağ ve Boyabat'tan sonra 4. sırada gelen Erbaa (9. Kalkınma Planı, Taşa ve Toprağa Dayalı Sanayiler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2008, s. 265-267), giderek bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum üzerinde artan rekabet koşullarına uyum sağlayamamak, işçi ve ulaşım maliyetlerinin yükselmesi, yeni teknolojik ürünlerin (ytong ve bims gibi) ortaya çıkmasıyla tuğlaya olan talebin azalmasıyla, gelişen teknolojiye uyum sağlayamama gibi nedenler etkili olmuştur.

Şehirdeki tuğla fabrikaları, fırınların yakılması için gerekli olan kömürü Erzurum/Oltu ile Amasya/Çeltek kömür havzalarından temin etmektedirler. Üretilen ürünler, başta İstanbul olmak üzere, doğuda Erzurum, Kars, Erzincan, Ardahan ve Iğdır ile, Orta ve Doğu Karadeniz kıyısındaki (Ordu, Giresun, Samsun) illere pazarlanmaktadır. Yurt dışına satış yoktur. Hammaddenin (toprak) getirilmesi ve üretilen ürünlerin pazarlanması karayoluyla sağlanmaktadır. Tesisler için gerekli olan toprak şehrin yaklaşık 4 km güneyinde *Üç Tepeler* adı verilen alandan kamyonlarla taşınarak getirilmektedir (Şekil 4-5). Ulaşım konusunda tek problem ilçe topraklarında daha ucuz yük taşıma imkânı veren bir demiryolu hattının olmamasıdır. Üretim yıl boyunca değil, sezonluk yapılmaktadır. Fabrikalar hava koşullarının durumuna göre değişmekle beraber, genellikle aralık-şubat arası üretim yapmamaktadırlar. Bunun nedeni kışın soğuk havalarda tuğla çamurunun çatlamasıdır. Üretimde kullanılan çamur donduğu için, yörede don olayının etkili olduğu (süre değişmekle beraber) Aralık sonu ile Şubat sonu arası dönemde üretim yapılmamaktadır. Bu dönemde fırınların temizlenmesi, üretim yapan makinelerin sökülüp temizlenmesi işlemleri yapılmaktadır.

Şekil 4. Yöredeki tuğla fabrikalarının toprak alımı yaptığı *Üç Tepeler mevkii*.
(Kaynak: Resim Ortaş Tuğla Fabrikası'ndan alınmıştır).

Şekil 5. Tuğla üretimi için gerekli olan toprak Üç Tepeler'den kamyonlarla taşınmaktadır (22.07.2016).

Tuğla fabrikalarının çevreye verdiği zararlar dışında, yılda yaklaşık 200.000 ton civarında toprak tüketimleri ayrı bir sorundur. Tokat Valiliği'nin aldığı bir kararla, 15.10.1982 tarihinden itibaren Erbaa Ovası'ndan toprak alımı yasaklanmıştır (Temiz ve Peynirci, 1996, s. 188). 1984 yılında esnetilen bu yasak, 1988 yılında tekrar uygulamaya konmuştur (age, s. 188). O dönemden bu yana, şehrin yaklaşık 4 km güneyindeki Üç Tepeler adı verilen alandan toprak alımı yapılmaktadır. Ancak buradan elde edilen hammadde de geç pişmesi, bu topraktan elde edilen tuğlaların mat olması ve müşterilerden olumsuz tepkiler alınması gibi sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan dolayı ilçeye yaklaşık 40 km uzaklıkta Hasan Uğurlu Baraj Gölü çevresinde yeni bir hammadde alanı keşfedilmiştir. Şu an bu yeni alanın ruhsatı ile uğraşmaktadır. Bu yeni havzanın yaklaşık 100 yıllık hammadde ihtiyacını karşılayacağı tahmin edilmektedir. Her tesisten yılda ortalama 20 ton civarında bir atık çıkmaktadır. Bu atıklar yaklaşık 900-1000 °C'de yanmış kömür kalıntısıdır. Atıklar doğaya salınmamakta, özellikle fabrika ve konutların bina altlarına yalıtım malzemesi olarak kullanılmaktadır. Bu malzeme binaların nem çekmesini engellemekte ve binalarda ortalama yılda %10'luk ısı tasarrufu sağlamaktadır.

Tesislerde toprağın pişirilmesi için enerji kaynağı olarak linyit kömürü kullanılmaktadır (Şekil 6). Kömürler, Merzifon Kömür İşletmeleri'ne bağlı Çeltek Kömür İşletmesi ile Erzurum Kömür İşletmeleri'ne bağlı Oltu Kömür İşletmesi'nden getirilmektedir. Enerji kaynağının tesislere getirilmesinde D-100 karayolu kullanılmaktadır. Bu ulaşım kamyon ve tırlarla sağlanmaktadır. Tesislerde yılda ortalama 50.000 ton kömür tüketilmektedir.

Şekil 6. Tuğla fabrikalarında enerji kaynağı olarak linyit kömürü kullanılmaktadır.

Harun YÜKSEL tarafından 1946 yılında üretime başlayan ilk tuğla-kiremit fabrikası (Şekil 7) ekonomik nedenlerden dolayı 2008 yılında üretime ara vermiştir.

1970 yılında şehrin ikinci tuğla-kiremit fabrikası olan *Bayraktar Toprak Sanayi* kurulmuştur. Yaklaşık 30 dönümlük bir alanda kurulan bu tesiste, 2018 yılı itibariyle 50 kişi çalışmaktadır.

Şekil 7. Şehirdeki Toprağa dayalı sanayinin ilk örneği Harun Yüksel Tuğla Fabrikası (27.01.2018).

Yöredeki en büyük tuğla fabrikası olan *Doğan Tuğla ve Kiremit Sanayi* 1987 yılında kurulmuştur. 44 dönümlük bir alanda kurulan tesiste 140 kişi çalışmaktadır. Gerek personel sayısı gerekse üretim hacmi açısından şehirdeki en büyük tuğla fabrikasıdır.

3.2. Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi

Tekstil ve hazır giyim birbirinden farklı iki sanayi koludur. Tekstil sanayisi daha çok hazır giyim (konfeksiyon) sanayisine hammadde sağlayan teknoloji ağırlıklı bir üretim alanı iken, hazır giyim emeğin yoğun olduğu bir üretim faaliyeti olarak dikkat çeker (Özdemir, 2004, s. 198). Ülkemizdeki en eski sanayi kollarından biri olan tekstil ve hazır giyim sanayisi istihdam kapasitesi, üretim hacmi ve ihracat açısından önemli bir yere sahiptir (Erbaşı, 2010, s. 1). Bu sanayi kolu ülke toplam ihracatındaki büyüklüğü açısından, otomotiv sanayisinden sonra gelir. TÜİK ve SGK verilerine göre sektör 2014 yılında 35.000'den fazla firma ve yaklaşık 500.000 çalışanı ile ülkemizin yurtdışı piyasada adından en çok söz edilen sektörü haline gelmiştir. TÜİK ve TİM istatistiklerine göre 2016 yılı Türkiye tekstil ve hazır giyim ihracatı yan sanayi kollarıyla beraber 25.962.501 dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır (Yılmaz ve Kadioğlu, 2017, s. 3).

Erbaa'da tekstil ve hazır giyim sanayi 1990'lı yılların ortalarından itibaren gelişmeye başlamıştır. Erbaa Organize Sanayi Bölgesi kurulmadan önce şehrin farklı noktalarında daha çok atölyelerde üretim yapılırken, organize sanayi bölgesi kurulduktan (1997) sonra firmaların büyük çoğunluğu üretim tesislerini buraya taşımışlar ve daha modern şartlarda üretim yapmaya başlamışlardır. 2019 yılı Aralık ayı itibariyle şehirde 16'sı Organize Sanayi Bölgesi'nde, 2'si Küçük Sanayi Sitesi'nde, 1'i de Ertuğrul Gazi Mahallesi'nde olmak üzere, faaliyet halinde olan toplam 19 tekstil ve hazır giyim firması bulunmaktadır (Tablo 5). Bu firmalarda toplam 4276 kişi çalışmaktadır. İnşa halinde olan 4 tesis daha tamamlandığında, şehirdeki tekstil ve hazır giyim fabrika sayısı 22'ye yükselecektir. Firmalar içerisinde yabancı sermayeli bir firma da (UTG/Canicas Tekstil) bulunmaktadır. Fabrikaların genelinde kesim, dikim, tasnif, ütü ve paket yapılmaktadır. Tesislerin çoğu, ülke çapında tanınmış markalara sipariş usulü üretim yapmaktadırlar.

Erbaa'da 1997 yılında OSB'nin kurulmasıyla birlikte şehirde daha önce dağınık bir halde bulunan sanayi tesisleri buraya taşınmıştır. Yörenin 2012 yılında Tokat ili ile birlikte 5. Teşvik Bölgesi kapsamına alınması, ülke genelinde tanınmış ünlü birkaç firmanın da Erbaa'ya yatırım yapmasına neden olmuştur. Büyük ölçekli tanınmış firmaların şehre gelmesi yöredeki girişimcileri de harekete geçirmiş ve Erbaa kökenli iş adamları da tekstil sektörüne yatırım yapmıştır. Bugün, yöredeki fabrikalarda kot pantolondan çoraba, gömlekten takım elbiseye ve tişörte kadar pek çok giyim çeşidi üretilmektedir. Erbaa'daki tekstil firmaları ürünlerini yurtiçinde ve yurtdışında pazarlamaktadır. Yurtdışında başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri ve Rusya ön sıralarda yer alır.

Tablo 1. Erbaa'da faaliyet halinde olan tekstil ve hazır giyim firmaları (2019).

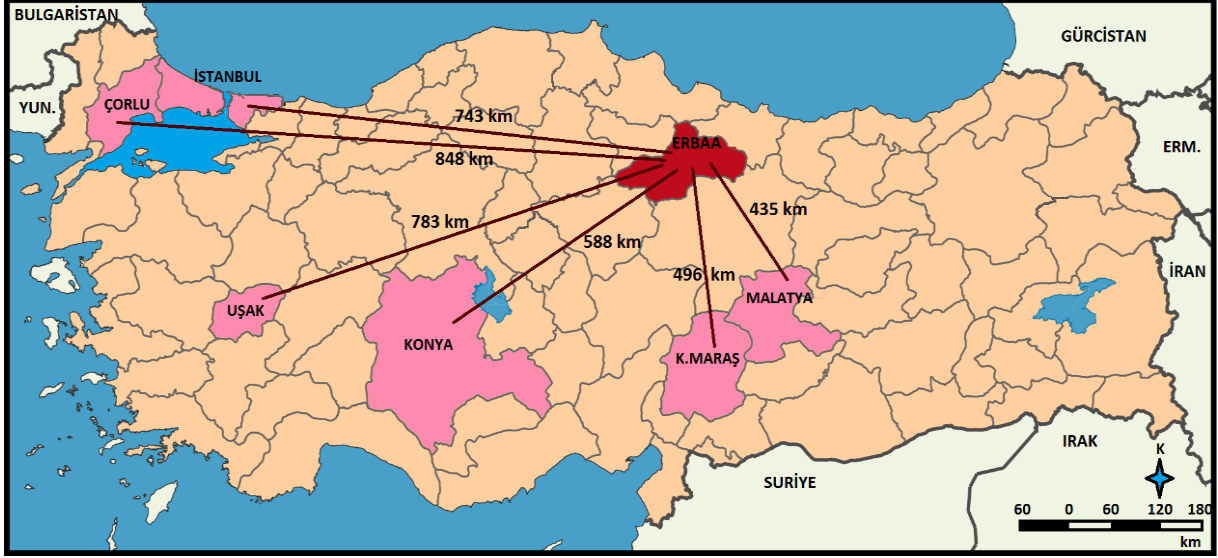
Firma	Üretilen Ürün	Kuruluş Tarihi	Kurulu Alan (m ²)	Çalışan Sayısı	Bulunduğu Yer
Akarteks Tekstil I	Kot Pantolon	2013	10.064	450	OSB
Akarteks Tekstil II	Kot Pantolon	2016	10.065	150	OSB
Akarteks Tekstil III	Kot Pantolon	2019	9500	200	OSB
Akarteks Tekstil IV	Kot Pantolon	2019	4500	50	OSB
Aster Anadolu Tekstil I	Bayan Dış Giyim	2013	10.066	330	OSB
Aster Anadolu Tekstil II	Penye, Dış Giyim	2017	10.000	470	OSB
Ayener Tekstil	Kot Pantolon	2014	30.000	620	OSB
Dumanlar Tekstil	Çorap-Çamaşır-Elbise	1986	10.793	85	OSB
Fersah Tekstil	Bayan Penye	2016	10.000	245	OSB
Dilateks*	Bayan Penye, Üst Giyim	2014	5600	600	OSB
Safa Tekstil	Çorap	1995	5100	45	OSB
Şentürk Tekstil	Çorap	1997	5034	14	OSB
Taneks Tekstil	Bay-Bayan-Çocuk Dış Giyim	2012	2000	180	OSB
Uras Tekstil	Bayan Dış Giyim	2017	2000	200	OSB
UTG/Canicas Tekstil	Bay-Bayan-Dış Giyim	2002	20.000	310	OSB
DRN Tekstil	Penye	2019	10.000	155	OSB
Barcist Tekstil	Bayan-Erkek Penye, Ev Tekstili	2009	1000	27	K. San. Sitesi
Mandan Tekstil	Pantolon	1998	3000	100	K. San. Sitesi
Aabre Tekstil	Erkek-Bayan Gömlek	1996	500	45	Ertuğrul Gazi
Erdonat Tekstil		İnşa Halinde			OSB
Kaizen Tekstil		İnşa Halinde			OSB
Kardem Tekstil		İnşa Halinde			OSB
TOPLAM				4276	

* Gökdeniz Tekstil adlı firma 2019 yılında isim değiştirerek Dilateks adını almıştır. (Kaynak: Yılmaz ve Kadioğlu, 2017: s.5'ten güncellenerek aktarılmıştır.)

Sektörün Erbaa'daki öncüleri Safa Tekstil, Dumanlar Konfeksiyon ve Şentürk Tekstil'dir. Bu firmalar, 1997 yılında ilçede organize sanayi bölgesi kurulunca tesislerini buraya taşıyarak, bu sektörün ilçede bir nevi öncüsü olmuşlardır. Günümüzde Tokat'ta üretim yapan toplam 36 fabrikanın, 18 tanesi Erbaa'da bulunmaktadır. Buna göre, Tokat genelinde faaliyet halinde olan tekstil ve hazır giyim tesislerinin yarısı Erbaa'dadır.

Arsa teminindeki kolaylıklar, yetişmiş işgücü arzı ve teşvikler son yıllarda birçok tekstil firmasının Erbaa'ya yönelmesine neden olmuştur. Şehirdeki sanayi tesislerinden elde edilen verilere göre, 2019 yılında, ilçe genelinde imalat sanayi alanında çalışan 5.706 kişinin %74,9'u bu sektörde istihdam edilmektedir. Ayrıca Erbaa Ticaret ve Sanayi Odası kayıtlarına göre, şehirdeki ihracatın yaklaşık %85'ini yine bu sektör oluşturmaktadır. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Tokat İl Müdürlüğü'nün 2012 yılı verilerine göre, Tokat genelinden yapılan 154.094.402 milyon dolarlık ihracat tutarının 43.831.629 milyon dolarlık kısmı Erbaa'dan yapılmıştır. Aynı yıl Tokat ilinin toplam ihracat tutarının %28,45'ini Erbaa'da faaliyet gösteren firmalar gerçekleştirmiştir. Sektör ilçede sürekli büyüyerek işsizliği azaltmış, özellikle kadın ağırlıklı istihdam ile aile bütçesine ciddi katkı sağlamıştır. Bu durum hem ailelerin sosyo-ekonomik yapısı üzerinde etkili olmuş hem de işsizliğin azalmasına neden olmuştur.

Firmaların üretim aşamasında en çok ihtiyaç duyduğu malzemeler, örme kumaş, düğme, çit çit, kot kumaşı, polyester elyafı, akrilik, pamuklu-yünlü kumaşlar, dikiş iplikleri, kopça ve fermuardır. Firmalara genel olarak şehir dışında bulunan merkez fabrikalardan hazır kumaşlar ve yukarıda sıralanan malzemeler gelmekte buradaki tesislerde ise kesim-dikim, tasnif, ütü ve paket aşamalarından geçerek mamul madde halini almaktadır. Üretim için gerekli olan hammadde ve yan sanayi ürünleri, karayoluyla ağırlıklı olarak İstanbul olmak üzere, Konya, Uşak, Malatya, Kahramanmaraş ve Çorlu (Tekirdağ) gibi merkezlerden temin edilmektedir (Harita 4).

Harita 4. Erbaa'daki tekstil firmalarının hammadde temin ettiği iller.

Sektörde çalışanların yaklaşık %44'ünü (1881 kişi) erkekler ve % 56'sını (2395 kişi) kadınlar oluşturur. Yörede tekstil ve hazır giyim sanayisinde çalışan işçilerin büyük bir kısmı vasıfsız niteliktedir. İşçiler firmalara ait servis araçlarıyla tesislere ulaşmaktadır. Şehirde toplu taşıma sisteminin zayıf olması ve işçilerin fabrika servisleriyle geliş-gidiş yapmaları firmaların giderlerini artırmaktadır. Daha çok aile bütçesine katkı sağlamak isteyen ortalama 20-40 yaş aralığında kadın ağırlıklı işçi istihdamı söz konusudur. İşçiler genellikle Erbaalı olup son yıllarda Taşova, Niksar ve Ordu'dan çalışmak için yöreye göçler olmaktadır. Usta ve ustabaşı gibi kalifiye elemanlar 5-6 yıl öncesine kadar İstanbul ve Bursa gibi şehirlerden temin edilirken son yıllarda İŞKUR tarafından açılan meslek edindirme ve işgücü niteliğini artırıcı kurslar vasıtasıyla pek çok işçi eğitilerek usta seviyesine getirilmiştir. Uygulama, ekonomik kayıpları ve işgücü maliyetlerini azaltarak bu iş kolunun gelişmesine yardımcı olmuştur. Firmalarda pazar günleri hariç, haftanın altı günü, genelde vardiyalı şekilde 8 saat mesai yapılmaktadır.

Erbaa OSB'sindeki bütün sanayi tesislerinin elektrik ihtiyacı enterkonnekte sistemden sağlanmaktadır. Ayrıca OSB'ne 2017 yılından beri doğalgaz verilmektedir. Bu durum sektörün en önemli sorunlardan biridir. Yörenin teşvik kapsamına alınmasıyla sanayide kullanılan elektrikte indirim yapılmaktadır. Tesislerin yıllık elektrik tüketim bedelleri 100.000 TL ile 500.000 TL arasında değişmektedir. Genel olarak üretim miktarı fazla olan firmalarda elektrik tüketimi de fazladır. Örneğin yöredeki büyük firmalardan biri olan Aster Tekstil

Fabrikası İ'nın 2019 yılındaki elektrik gideri 250.000 TL'dir. Makinelerin yeni oluşu elektrik sarfiyatını azaltmaktadır.

Erbaa'daki en önemli ulaşım türü karayoludur. Şehir merkezinin yaklaşık 2 km kuzeyinden doğu-batı doğrultusunda geçen D-100 karayolu da en önemli ulaşım hattıdır. Firmaların bulunduğu OSB çift şeritli bir yolla D-100 karayoluna bağlanır. D-100 karayolu ise batıda İstanbul üzerinden Kapıkule Sınır Kapısı'yla Bulgaristan'a, doğuda ise Erzurum üzerinden İran sınırına kadar ulaşır. Yöreye en yakın liman Samsun Limanı (145 km), en yakın havaalanı ise Tokat Havaalanı'dır (85 km). Ancak Tokat yolunun niteliği düşük ve virajlı olması nedeniyle firmalar özellikle yurtdışına ihracat yaparken daha çok Merzifon Havaalanı'nı (110 km) tercih ederler. İstanbul'a gönderilen mallar buradan aktarmalı yurt dışı taşımacılığı yapan kargo şirketlerine verilir. Firmalardan sadece Gökdeniz Tekstil, üretilen ürünleri karayoluyla İstanbul'a gönderdikten sonra Ambarlı Limanı'ndan deniz yoluyla Avrupa'ya pazarlamaktadır. Yöreye en yakın demiryolu hattı yaklaşık 75 km batıdaki Amasya Tren Garı'dır. Uzaklık nedeniyle gerek hammadde temininde gerekse üretilen malların pazara ulaştırılmasında sorunlar yaşanmakta ve ulaşım maliyetleri artmaktadır. Bu durum, yatırımcılar açısından önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Tekstil ve hazır giyim alanında üretim yapan firmalar hem yurtiçinde tanınmış markalara (LC Waikiki, Zara, Koton, LTB) fason şekilde üretim yapmakta hem de yurtdışına satış yapmaktadırlar. İhracat başta Almanya olmak üzere, İspanya, İngiltere ve İtalya gibi ülkelere yapılmaktadır. Bazı firmalar doğrudan adı geçen ülkelere satış yaparken, bazıları da üretilen malları İstanbul'daki merkezlerine ulaştırmakta (Aster Tekstil), oradan Avrupa ülkelerine gönderilmektedir. Bazı firmalar ise kendi markalarını üreterek satış yapmaktadırlar.

Sektörün öncülerinden sayılan tekstil firması *Dumanlar Tekstil AŞ* (Şekil 8)'dir. İlk 1986 yılında Küçük Sanayi Sitesi'nde kurulan firma, 2002'de OSB'ne taşınmıştır. 10.793 m²'lik bir alanda kurulan ve (2019 yılı Aralık ayı itibariyle) 110 personelle hizmet veren firmada, çorap, çamaşır ve elbise üretimi yapılmaktadır. Gerekli olan kumaşlar ve diğer hammaddeler İstanbul'dan temin edilmektedir. Üretilen ürünler hem yurtiçine hem de özellikle AB ülkelerine pazarlanmaktadır. Firmanın *Bitke* ve *Erda* adlarında kendine ait çorap markaları bulunmaktadır. Yıllık ortalama 500.000 düzine çorap, 150.000 adet ise çamaşır ve elbise üretimi yapılmaktadır.

Şekil 8. Erbaa'daki en eski tekstil fabrikası olan Dumanlar Tekstil Fabrikası.

Yörede tekstil sektörünün öncülerinden bir diğeri olan *Safa Tekstil* (Şekil 9), 1995 yılında şehir merkezinde kurulmuştur. 1997 yılında OSB'ne taşınan firma, toplam 5100 m² alanda, 50 personelle üretim yapmaktadır. Gerekli olan hammaddeyi (pamuk) İstanbul, Uşak ve Özbekistan karşılayan firma; *Boysa, Faris ve Anayurt* adında, patenti kendine ait çoraplar üretmektedir. Yıllık ortalama üretim 400.000 düzinedir. Üretimin yarısı yurtiçine (en çok Kayseri, Gaziantep, Mersin ve Erzurum'a), yarısı da Hollanda, İngiltere, Almanya ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerine gönderilmektedir. Üretilen çoraplar karayoluyla İstanbul'a, oradan havayoluyla yurtdışına pazarlanmaktadır.

Şekil 9. Safa Tekstil Fabrikası'ndaki çorap üretim bantları (24.03.2017).

Yöredeki ilk tekstil firmalarından biri de *Şentürk Tekstil*'dir. İlkin 1997 yılında şehir merkezinde küçük bir atölyede üretime başlayan firma, 2002'de bugünkü yeri olan OSB'ne taşınmıştır. 5.034 m²'lik bir alanda kurulmuş olan tesiste 18 kişi çalışmaktadır. Gerekli olan hammadde İstanbul'dan karayoluyla getirilmektedir. Sadece çorap üretiminin yapıldığı firmanın kendine ait *Stella* marka çoraplar üretilmektedir. Üretilen çorapların tamamı başta Rusya Federasyonu olmak üzere, Avrupa ülkelerine gönderilmektedir.

Yabancı sermayeli (Danimarka) bir kuruluş olan *UTG/Canicas Tekstil*, 2002 yılında 6.600 m²'si kapalı, toplam 20.000 m² bir alanda kurulmuştur. Bay-bayan dış giyim üretimi yapan firmada, 2019 yılı itibariyle 350 kişi çalışmaktadır. Firma fason üretim şeklinde *LCW, Heatons, Bon-Prix, De facto, Mavi Jeans* ve *Voice* gibi dünyaca ünlü markalara ürün üretmektedir. Üretilen ürünlerin tamamı Avrupa ülkelerine (Özellikle Almanya, Hollanda, İngiltere'ye) satılmaktadır. Üretimde kullanılacak kumaşlar karayoluyla İstanbul'daki merkez firma tarafından gönderilmektedir. Yıllık ortalama üretim 3 milyon adettir.

Şehirdeki en büyük tekstil firmalarından biri de *Aster Anadolu Tekstil Sanayi* 'dir. 2013 yılında 3.600 m²'si kapalı, toplam 10.066 m² alanda hizmete giren Aster Tekstil Sanayi I'de 350 kişi çalışmaktadır. İstanbul merkezli bir firma olup Babaeski/Kırklareli, Sırbistan, Bangladeş, Barcelona ve Londra gibi merkezlerde satış ofisleri veya üretim tesisleri bulunmaktadır. Sadece bayan dış giyim ürünlerinin üretildiği tesiste hammadde İstanbul, Kahramanmaraş, Malatya ve Çorlu/Tekirdağ'dan temin edilmektedir. Yıllık üretim 3 milyon adet olup üretilen ürünler, karayoluyla İstanbul'a, oradan uçakla İspanya, İngiltere ve Almanya gibi ülkelere pazarlanmaktadır. Firmaya ait 2016 yılında yine Organize Sanayi Bölgesi'nde temeli atılan ikinci bir tesis 2017 yılında üretim faaliyetlerine başlamıştır. 10.000 m²'lik bir alanda kurulan tesiste kadınların ağırlıkta olduğu 500 kişi çalışmaktadır. Bay-bayan penyesi üretilen firmada, üretimin tamamı ABD, Almanya, İngiltere, Fransa ve Hollanda başta olmak üzere Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Yıllık üretim 3 milyon adettir. Üretim için gerekli olan iplik İstanbul'dan, kumaş Bursa ve Adana'dan temin edilmektedir. Tesiste çalışan işçiler, firmaya ait servislerle fabrikaya gelmektedirler.

Yöredeki önemli tekstil ve hazır giyim firmalarından olan *Akarteks Tekstil I*, 2013 yılında, *Akarteks Tekstil II* ise 2016 yılında üretime başlamıştır. Birinci fabrika 10.064 m², *Akarteks Tekstil II* ise 10 065 m² alanda kurulmuştur. *Akarteks III* ve *Akarteks IV* fabrikaları ise 2019 yılında üretime başlamıştır. Bütün tesislerde yalnızca kot pantolon üretimi yapılmaktadır. Akarteks firmasına ait 4 tesiste toplam 870 işçi çalışmaktadır. İşçi sayısı bakımından şehirdeki en büyük tekstil firmasıdır. Üretim için gerekli olan kot kumaşları İstanbul ve Konya'dan karayoluyla temin edilmektedir. 4 tesiste yılda ortalama 3,5 milyon adet kot pantolon üretimi gerçekleştirilmektedir. Üretimin büyük bir kısmı Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir.

Şehirde en son hizmete giren tekstil fabrikası *DRN Tekstil*'dir (Şekil 10). Organize Sanayi Bölgesi'nde 3000 m²'si kapalı, toplam 10.000 m² alanda kurulan tesis 2019 yılı Eylül ayında üretime başlamış olup, 155 kişi istihdam edilmektedir. Sadece penye üretilen tesisin

yıllık üretim kapasitesi 600.000 parçadır. Üretim *LC Waikiki* adlı firmaya yapılmaktadır. Üretim için gerekli hammadde İstanbul'dan karayoluyla taşınmakta olup, üretilen malzemeler yine karayoluyla İstanbul'a gönderilmektedir.

Şekil 10. Erbaa OSB'nde 2019 yılında üretime başlayan DRN Tekstil Fabrikası (31.12.2019).

Şehirde OSB dışında üretim faaliyetlerine devam eden tekstil firmalarından *Aabre Tekstil Sanayi*, 1996 yılında Cumhuriyet Mahallesi'nde *Erek Tekstil* adıyla üretim faaliyetlerine başlamış, 1997 yılında Ertuğrul Gazi Mahallesi'ndeki bugünkü yerine taşınmış ve 2002 yılında *Aabre Tekstil* adını almıştır (Şekil 11). 500 m²'lik bir alanda kurulan tesiste 50 kişi çalışmaktadır. Bay-bayan gömlek üretimi yapılmakta olup yıllık üretim adedi 250.000'dir.

Şekil 11. *Aabre Tekstil Fabrikası'nın üretim alanından bir görünüm* (25.12.2018).

1998 yılında Küçük Sanayi Sitesi'nde üretime başlayan *Mandan Tekstil*, 3000 m²'lik bir alanda üretim yapmaktadır. Sadece pantolon üretimi yapılan firmada, 110 kişi çalışmaktadır.

Yıllık ortalama 350.000 adet pantolon üretilen tesiste üretimin %90'ı Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Pantolon kumaşları İstanbul'dan temin edilmektedir.

Küçük Sanayi Sitesi'nde hizmet veren bir diğer tekstil firması olan *Barcist Tekstil*, 2009 yılında *Dilek Tekstil* adıyla üretime başlamış, 2013 yılında el değiştirip, bugünkü adını almıştır. Toplam 1000 m²'lik bir alanda kurulmuş olan tesiste, bay-bayan penye ve ev tekstili üretilmekte olup 30 kişi çalışmaktadır. Merkezi Antalya'da bulunan firmada, üretilen ürünlerin %80'i karayoluyla Antalya'ya, oradan İngiltere, Almanya ve Japonya gibi ülkelere pazarlanmaktadır. Gerekli olan hammaddeyi İstanbul'dan temin eden firmanın, 2019 yılı cirosu 700.000 TL'dir.

3.3. Gıda Sanayi.

Erbaa'da gıda sanayi beklenen düzeyde gelişme göstermemiştir. Bunda, yöre halkının daha çok ev ihtiyaçlarına yönelik tarım yapması, markalaşma zayıflığı, üretilen ürünlerin uzun süre bekletilip pazarlanacağı soğuk hava depoları ile bu alanda faaliyet gösteren güçlü şirketlerin olmaması etkili olmuştur. Yörede bu alanda 1 adet ekmek fabrikası, 1 un fabrikası ve 1 asma yaprağı paketleme fabrikası hizmet vermektedir. Bu sanayi kolunda, şehirdeki toplam sanayi istihdamının %1,6'sı istihdam edilmektedir. Daha önce üretim yapan firmalardan *İmbat* ve *Yumuşakkaya* un fabrikaları kapanmıştır. Erek Un Fabrikası da bugün şehirde üretim yapan tek un fabrikası olan Er-Un Sanayi tarafından satın alınmıştır.

Şehirde gıda sanayi alanında faaliyete geçen ilk tesis *Er-Un Fabrikası*'dır (Şekil 12). 1997 yılında D-100 Karayolu kenarında kurulan tesiste, 2019 yılı Aralık ayı itibarıyla 25 kişi çalışmaktadır. 6000 m²'lik bir alanda kurulan tesiste, buğday unu, mısır unu, irmik ve kepek üretilmektedir. Üretimin %70'i Irak'a ihraç edilirken, geri kalanı İstanbul başta olmak üzere yurtiçine pazarlanmaktadır. Un üretimi için gerekli buğdayın bir kısmı Erbaa ile Tokat, Çorum ve Sivas gibi illerden, geri kalanı da Rusya'dan karşılanmaktadır. Mısır ise Rusya'dan temin edilmektedir. Önceleri Gabon ve Gürcistan'a da ihracat yapılmaktaydı. Günümüzdeyse karayoluyla Silopi veya Nusaybin'e, oradan Kuzey Irak'a gönderilmektedir. Firmanın 2019 yılı ihracatı yaklaşık 4,5 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 12. Şehirde gıda alanındaki en önemli tesis olan Er-Un Fabrikası (15.01.2018).

Bu alanda hizmet veren diğer bir tesis, *Erbaa Birlik Ekmek Fabrikası*'dır. 2000 yılında OSB'nde 1500 m² alanda temelleri atılan tesis, 2002 yılında üretime geçmiştir. 24 kişinin çalıştığı fabrikada, günde ortalama 6500 adet ekmek üretilmektedir. Üretim için gerekli olan unun büyük bir kısmı Erbaa içinden, geri kalanı ise Samsun ve Merzifon'dan temin edilmektedir. Üretilen ekmekler Erbaa şehri ve köylere satılmaktadır.

Şehirde gıda sanayi alanında faaliyet gösteren en önemli kuruluşlardan biri de *Mis Yaprak Fabrikası* (Şekil 13)'dir. 2006 yılında Küçük Sanayi Sitesi'nde üretime geçen firma, 2013 yılında OSB'ndeki bugünkü yerine taşınmıştır. Yaklaşık 8000 m²'lik bir alanda üretim yapan tesiste, büyük çoğunluğu bayan olmak üzere 45 kişi çalışmaktadır. Salamura yaprak üretimi yapılan firmada, 2003 yılından beri, üretimin yaklaşık %90'ı Almanya, Hollanda ve Belçika başta olmak üzere Avrupa ülkelerine ihraç edilmektedir. Yılda ortalama 800 ton salamura yaprak üretilip bunun yaklaşık 750 tonu ihraç edilmektedir. Hammaddenin tamamı Erbaa ve köylerinden temin edilmekte, üretilen ürünler karayoluyla İstanbul'a, oradan denizyoluyla yurtdışına gönderilmektedir. Yurtiçine satış sadece İstanbul'a yapılmaktadır.

Şekil 13. Mis Yaprak Fabrikası'nın üretim alanından bir görünüm (08.01.2018).

3.4. Orman Ürünleri Sanayi.

Yörede gelişme gösteren en eski sanayi kollarından biri de orman ürünleri sanayidir. Temeli 1946 yılında Kızılay'a ait ilk hızar atölyesiyle atılan bu sanayi kolu, zamanla ahşap parke ve kereste fabrikalarına dönüşmüştür. 1990'lı yıllarda sayısı bir ara 15'i (Temiz ve Peynirci, s. 188) bulan ahşap parke ve kereste fabrikaları, son dönemde uygulanması daha kolay ve doğal olmayan *laminat parke* kullanımının yaygınlaşması üzerine, şehirdeki parke atölye ve fabrikaları giderek kapanmıştır. Günümüzde önceleri ahşap parke üretip, zamanla okul sırası üretimine başlayan üç firma bulunmaktadır. Bu üç firmada toplam 45 kişi çalışmakta olup, bu sanayi kolunda çalışanların toplam sanayi istihdamına oranı %0,8'dir.

Günümüzde faaliyette olan bu sanayi kolundaki ilk firma *Erözen Orman Ürünleri Sanayi*'dir. 1982 yılında, önce ahşap parke ve kereste üretimi yapılan firmada, 2003 yılından beri okul sırası ve az da olsa parke üretimi yapılmaktadır. Tesis 3000 m²'si kapalı, 5500 m²'si açık olmak üzere, toplam 8500 m² alan üzerine kurulmuştur. D-100 Karayolu'nun yaklaşık 500 m kuzeyinde kurulmuş olan tesiste 20 kişi çalışmaktadır. Personelin tesise ulaşımı fabrikaya ait servisle yapılmaktadır. İşçilerin hepsi Erbaalı'dır. Gerekli olan kereste karayoluyla Amasya, Samsun, Ordu ve Tokat'tan getirilmekte, üretilen okul sıraları ihale usulüyle ülke geneline satılmaktadır. Yıllık ortalama 25.000 takım sıra üretilmektedir.

Şehirde bu alanda faaliyet gösteren diğer bir firma *Şenel Parke Sanayi*'dir (Şekil 14). 1990 yılında D-100 Karayolu üzerinde kurulan tesiste önceleri ahşap parke üretilirken, 2002 yılından beri sadece ihale usulüyle okul sırası üretilmektedir. 14 kişinin çalıştığı tesiste, üretilen ürünler büyük oranda İstanbul'a gönderilmektedir. Üretim için gerekli olan malzeme Tokat, Akkuş (Ordu) ve Amasya'dan temin edilmektedir. Tesis yaklaşık 6.500 m²'lik bir alanda hizmet vermektedir. Firmanın yıllık ortalama sıra üretimi 30.000 takımdır.

Şekil 14. Şenel Orman Ürünleri Üretim Tesisi (15.01.2018).

Bu alanda en son üretime başlayan firma olan *Ciddeoğlu Orman Ürünleri Sanayi* 1998 yılında, D-100 Karayolu'nun güneyinde, yaklaşık 7000 m²'lik bir alanda üretime başlamıştır. Sadece okul sırası üretilen tesiste, yıllık ortalama 35.000 takım sıra üretilmektedir. 11 kişinin çalıştığı tesiste, hammadde karayoluyla Amasya ve Tokat'tan karşılanmaktadır. Üretilen ürünler Erbaa çevresindeki iller (Amasya, Çorum, Samsun, Ordu) başta olmak üzere, bütün bölgelere pazarlanmaktadır.

3.5. Diğer Sanayi Kolları.

Erbaa'da, toprak, tekstil, gıda ve orman ürünleri tesislerinden başka, faaliyet halinde olan 3 hazır beton tesisi, 1 plastik ve demir doğrama fabrikası, 1 park oyuncakları fabrikası ve 1 çelik eşya-ofis eşyaları ve karton imalatı yapan tesis bulunmaktadır.

Yöredeki hazır beton tesislerinin hepsi hammadde ve üretilen malzemenin kolay taşınabilmesi için Amasya-Erzincan (D-100) Karayolu çevresinde toplanmıştır. Haftanın altı günü mesai yapılan tesislerde ortak sorun, dövizle endeksli olarak çimento fiyatlarının sürekli artmasıdır. Bu tesislerden ilk faaliyete geçen firma *İşeri Hazır Beton Sanayi'*dir. *Erbaa Hazır Beton* adıyla, 2002 yılında 5000 m²'lik bir alanda üretime başlayan tesis, 2015 yılında el değiştirmiş ve bugünkü adını almıştır. Tesiste 15 kişi çalışmakta, hammadde (çimento) Samsun/Kavak'taki çimento fabrikasından karayoluyla getirilmektedir. Tesisin yıllık üretim hacmi ortalama 100.000 m³ olup sadece Erbaa geneline hizmet verilmektedir.

Hazır beton üretimiyle uğraşan diğer bir tesis 2006 yılında üretime başlayan *İkizler Hazır Beton Sanayi'*dir. Yaklaşık 30.000 m² alanda kurulmuş olan tesiste 22 kişi çalışmakta ve yılda ortalama 70.000 m³ beton üretilmektedir. Gerekli olan çimento Tokat/Artova'daki çimento fabrikasından getirilmektedir. Yılda yaklaşık 10 ay beton üretilip, üretilen malzeme Erbaa ve köyleri ile Taşova'ya gönderilmektedir.

2011 yılında D-100 Karayolunun yaklaşık 500 m kuzeyinde, 15.000 m² bir alanda üretime başlayan *Kayalar Hazır Beton* tesislerinde (Şekil 15) 23 kişi çalışmakta ve çimento karayoluyla Tokat/Artova'dan temin edilmektedir. Tesisin yıllık hazır beton üretimi yaklaşık 300.000 m³'tür. Üretilen hazır beton Erbaa ve köylerine satılmaktadır.

Şekil 15. Kayalar Hazır Beton Tesisleri (08.01.2018).

Erbaa sanayisinin alanında öncü kuruluşlarından biri de *Köklü Grup'*tur. 1991 yılında Cumhuriyet Mahallesi'nde küçük bir atölyede üretime başlayan firma, 1993 yılında Küçük Sanayi Sitesi'ne, 2007 yılında ise OSB'ne taşınmıştır. PVC (Plastik kapı ve pencere), demir doğrama, çelik çatı aksamları ve tuğla fabrikaları için tahta palet (diğer bir isimle ranza) üretilen tesiste 22 kişi çalışmaktadır. 2000 m² kapalı, toplam 10.000 m² bir alanda üretim yapılmakta, gerekli olan plastik ve ahşap malzeme karayoluyla İstanbul'dan, çelik ise yine İstanbul ve Karabük'ten temin edilmektedir. Sadece yurt içine satış yapılan firmada, PVC ve demir doğrama ürünleri Amasya ve Tokat geneline pazarlanmaktadır. Tuğla paletleri ise

genellikle Erbaa, Çorum, Ankara, İstanbul ve Samsun'daki tuğla fabrikalarına gönderilmektedir. Personelin hepsi Erbaa'lı olup, firmaya ait servisle geliş-gidiş yapmaktadırlar. Tesisin yıllık üretimi 700 dairelik pvc malzemesi ve 175.000 palettir. Firmanın 2019 yılı cirosu yaklaşık 700.000 TL düzeyinde gerçekleşmiştir. Tesisteki en önemli problem nakliye giderlerinin fazla olmasıdır.

Şehirde son yıllarda faaliyete geçmiş olan firmalardan *Parkvizyon Metal Plastik Sanayi* (Şekil 16), yaklaşık 10 dönümlük bir alan üzerinde kurulmuş olup, 2017 yılı Ocak ayında Organize Sanayi Bölgesi'nde üretime başlamıştır. Sadece çocuk parklarına oyuncak üretilen tesiste 40 kişi çalışmaktadır. Yıl boyunca üretim faaliyetinin devam etmekte olup işçiler Erbaalı'dır ve tesise ait servislerle geliş-gidiş yapmaktadırlar. Hammadde olarak hem metal hem de plastik malzeme kullanılmaktadır. Üretim için gerekli olan demir malzeme karayoluyla Samsun ve Merzifon'dan, plastik malzeme ise Konya, Ankara ve Mersin'den temin edilmektedir. Merkezi İstanbul'da bulunan firmada üretilen ürünler hem yurt dışına hem de yurt geneline pazarlanmaktadır. Satış yurt içinde başta İstanbul olmak üzere, bütün yurt genelindeki kamu kuruluşlarına (özellikle belediyelere) ve apartman sitelerine, yurt dışında ise ağırlıklı olarak Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile, Libya, Fas ve Suudi Arabistan'a yapılmaktadır. Buradan karayoluyla İstanbul'a gönderilen ürünler, deniz yoluyla yurt dışına ihraç edilmektedir. Tesiste yılda ortalama 400 park ürünü üretilmektedir.

Şekil 16. Park Oyuncakları Üretilen Parkvizyon Metal Sanayi (08.01.2018).

1987 yılında *Filiz Çelik Eşya* adıyla şehir merkezinde kurulan *Tiryakioğulları Ofis Mobilyaları ve Ambalaj Sanayi*, 2001 yılında OSB'ne taşınmıştır. Ofis mobilyası, karton koli ve çelik eşya (kütüphane dolabı, çöp konteynırı, soyunma dolabı, sera malzemeleri) üretilen tesiste 5 kişi çalışmaktadır. Üretilen ürünlerin çoğu resmî kurumlara gönderilmektedir. Üretim için gerekli olan metal malzeme Samsun'dan, kereste ve sunta Erbaa içinden, kâğıt (karton) ise Çorum'dan karşılanmaktadır. Yılda ortalama 85 ton civarında karton koli üretilmektedir. Diğer malzemelerin üretim miktarı için belirli bir ortalama bulunmamakta,

üretim miktarı talep ve piyasa koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Üretilen ürünler büyük oranda Amasya, Taşova ve Reşadiye gibi merkezlere gönderilmektedir.

6. Sonuç ve Öneriler

Erbaa Şehri'nde modern sanayi faaliyetlerinin temeli 1946'da Harun YÜKSEL tarafından kurulan ilk tuğla-kiremit fabrikasıyla atılmıştır. Zaman içerisinde, şehrin elverişli konumu, ılıman iklimi ve devlet teşvikleri gibi nedenlerden dolayı, sanayi kolları çeşitlenmiş ve tesis sayısı giderek artmıştır.

Şehirde 2019 yılında 5 ve üzeri çalışanı olan toplam 45 sanayi tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerden 17'si 50'den az, 13'ü 50-100 arası, 8'i 101-250 arası, 5'i 251-500 arası, 2'si ise 500'den fazla işgücü istihdam etmektedir. Giyim, tuğla-kiremit, gıda, orman ürünleri, hazır beton, Plastik ve çelik eşya üretimi olmak üzere 7 alanda sanayi faaliyetleri yürütülmektedir. Sanayi faaliyetleri içerisinde 19 tesis ile tekstil ve hazır giyim sanayi başta gelmektedir. Bu sanayi kolunu 14 tesis ile toprağa dayalı sanayi izlemektedir. Şehirdeki sanayi alanında toplam 5722 kişi istihdam edilmektedir. Buna göre sanayi faaliyetleri şehirdeki toplam istihdamın yaklaşık yaklaşık 1/4 (%27)'ünü meydana getirmektedir. İstihdam açısından sanayi sektörü tarım sektöründen sonra 2. sırada gelmektedir. Şehirde sanayi tesislerinin başlıca toplandığı alanlar OSB ve D-100 Karayolu çevresidir. 1997 yılında şehrin yaklaşık 3 km kuzeyinde kurulan OSB, 21 tesis ve 4459 çalışanı ile şehirdeki en önemli sanayi toplanma alanıdır. Şehirdeki ikinci önemli sanayi toplanma alanı olan D-100 Karayolu çevresinde ise yine 21 tesis bulunmakta (14'ü tuğla-kiremit) ve bu tesislerde toplam 1073 kişi istihdam edilmektedir. Buna göre şehirdeki toplam tesis sayısının yaklaşık %93'ü, sanayi istihdamının ise %97'si bu iki alanda toplanmıştır. Bu alanlar dışında 2 tekstil fabrikası Küçük Sanayi Sitesi'nde, 1 tekstil fabrikası ise Ertuğrul Gazi Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Şehirdeki sanayi tesislerinin şehrin peyzajına, gelişimine ve sosyo-kültürel yapısına pek çok etkisi bulunmaktadır. Gerek OSB gerekse D-100 Karayolu çevresinde toplanmış olan sanayi kuruluşlarının hepsi birinci sınıf tarım arazileri üzerine kurulmuşlardır. Özellikle tuğla fabrikalarının atıkları ve havaya saldıkları tozlar, tesislerin yakınındaki tarım alanları ile yerleşim bölgelerine zarar vermektedir. Örneğin Koçhisar Tuğla Fabrikası'nın yakınında bulunan Güneşkent Sitesi'nin bahçesinde ve bazı bina duvarlarında tuğla tozu izleri tespit edilmiştir. Ayrıca üretimini durduran tuğla fabrikalarının arazisinde bir daha tarım yapılamamaktadır.

Tekstil ve hazır giyim sanayinin gelişimiyle beraber, yörede kadın istihdamının arttığı gözlenmiştir. Bu durum, önceden daha zor bir faaliyet olan tütün tarımıyla uğraşan kadınların, ekonomik getirisi daha düzenli olan bu işe yönelmelerine ve tütün üretiminin azalmasına yol açmıştır. Evlere daha çok paranın girmesi, ailelerin gelirini artırmış ve sosyo-ekonomik yapının giderek farklılaşmasına neden olmaktadır. Ayrıca çevre köylerle, Taşova ve Niksar'dan Erbaa'ya çalışmak için göçler yaşanmıştır. Yöredeki tesislerin en önemli problemlerinden biri olan kalifiye eleman eksikliği daha çok İŞKUR'un çabalarıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Erbaa'da önemli bir istihdam alanı olan, şehirdeki ekonomik faaliyetler içerisinde önemli bir ağırlığa sahip ve giderek gelişen sanayi alanında birtakım problemler mevcuttur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Şehirde 1997 yılında OSB kurulmasına rağmen, aradan geçen zamana rağmen tuğla fabrikaları ve bazı tesisler buraya taşınmamışlardır. Taşınma kararına rağmen henüz somut bir adım atılmamıştır. Bu tesislerin bazıları şehir içinde sıkışık kalmış, bazıları da 1. sınıf tarım arazilerine kurulmuşlardır.
- Tuğla fabrikalarından yayılan toz çevredeki tarım arazilerine ya da konutlara zarar vermektedir.
- OSB'nin çevre düzenlemesi tam olarak tamamlanmamıştır.
- Tuğla fabrikaları yılda yaklaşık 200.000 ton civarında toprak tüketmektedirler. Bu topraklar şehrin yaklaşık 4 km güneyindeki *Üç Tepeler* adlı bölgeden kamyonlarla taşınmaktadır. Taşınım esnasında yollar zarar vermekte ve kamyonlardan etrafa toz ve toprak yayılmaktadır.
- Şehirdeki sanayi faaliyetleriyle ilgili günceli tutarlı ve net veri elde etme hususunda birtakım sıkıntılar bulunmaktadır.
- Şehirde tuğla-kiremit sanayi hızla gerilemektedir. 2000'li yılların başında 30 civarında olan tesis sayısı, günümüzde 14'e gerilemiştir.
- OSB ile şehir arasında toplu taşıma zayıf olduğundan bazı tesislere işçilerin ulaşımında sıkıntılar yaşanabilmektedir. Ayrıca pek çok tesis servislerle işçi taşıdıklarından, tesisler için servis maliyetleri yüksek olmaktadır.
- Şehirde organize sanayi bölgesinin bir idari binası bulunmamaktadır. Bu durum veri temininde ve görüşmelerde erişim problemlerine neden olabilmektedir.

Bu problemlerin çözümüne yönelik şu öneriler sunulabilir:

- Şehirde periyodik ve düzenli bir sanayi envanteri oluşturabilmek için, sanayi faaliyetleriyle doğrudan ilgisi bulunan kurum ve kuruluşlar her yıl düzenli olarak bir araya gelmeli, yıllık faaliyet raporları hazırlanmalı ve sanayi faaliyetlerinin gelişimi düzenli takip edilmelidir.
- Tuğla fabrikalarının sayısının giderek azalmasıyla ilgili olarak, firma sahipleri ile ilgili kurum ve kuruluşların yetkilileri bir araya gelmeli, çözüm önerileri geliştirilmelidir.
- Yerel yönetim tarafından OSB'ne ve D-100 Karayolu çevresindeki tesislere düzenli saatlerde ve daha çok toplu taşıma aracı tahsis edilebilir.
- OSB içerisinde bir idari bina kurulmalıdır.

7. Kaynaklar

- Akpınar, D. ve Birol, N. (2015), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sivas Vilayetinde Dokuma Sektörü ve Gelişimi, *Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 16/2, 215-238.
- Albayrak, A. (2006), *Malatya'da Dokuma Sanayi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Elazığ.
- Bulut, İ. (1992), *Erbaa Ovası ve Çevresi: Beşeri ve İktisadi Coğrafya Açısından Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Erzurum.
- Deniz, M. (2009), Sanayileşme Perspektifinde Kentleşme ve Çevre İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Dergisi*, S. 19, 95-105.
- Doğanay, H. (2011), *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Duran, S. (2006), *Cumhuriyet Dönemi Tokat Ekonomisi (1923-2005)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Erbaşlı, K. (2010), *Tekstil Sanayisinin Kahramanmaraş'ın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.
- Güner, İ. vd. (2001), Trabzon İlinin Sanayi Coğrafyası Özellikleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7/5, 159-191.
- Oral, B. ve Sümer, Z. (1968), *Erbaa (Erek)*, Ankara: Töyko Matbaası.
- Özbayram, M. (2013), *Tokat İlinde Orman Ürünleri Sanayinin Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tokat.
- Özdemir, T. (2004), Çorlu Şehri ve Yakın Çevresinde Dokuma-Mensucat (Tekstil) Sanayii'nin Gelişimi ve Yeni Yayılma Alanları, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9/11, 189-220.
- Özgen, N. (2016), (ed.), *Beşeri Coğrafyada Araştırma Yöntemi ve Teknikler*, (1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Pacione M. (2005), *Urban Geography A Global Perspective*, (Second Edition), New York: Routledge Taylor&Francis Group.
- Saatçigil, E. (1947), *Dünkü-Bugünkü Erbaa 1946-1947*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Scott AJ. and Storper M. (2015), The nature of cities: The scope and limits of urban theory. *International Journal of Urban and Regional Research*, 39(1): 1-15
- Şahin, S. (2001), Türkiye'de Tuğla-Kiremit Sanayiinin Genel Görünümü Çorum İli Örneği, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21/2, 19-41.
- Temiz, Ş. ve Peynirci, Ş. (1996), *Erbaa (Tarih, Coğrafya, Ekonomi, Kültür)*, Erbaa: (Yayın evi belirsiz).
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2002), *Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekân*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Ünal, Ç. (2005), *Şehir Coğrafyası Açısından TOKAT*, Erzurum: Aktif Yayınları.
- Ünal, Ç. (2010), *Türkiye'de Sanayi: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Yapısı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, KKEF. Yayınları.
- Yaşar, O. (1998), Erbaa ve Niksar Ovalarında Amaç Dışı Arazi Kullanımları ve Bunlar İçinde Toprak Sanayiinin Yeri, *Türk Coğrafyası Dergisi*, S. 33, 137-149.
- Yılmaz, Y. ve Kadioğlu, Y. (2017), Erbaa'da Tekstil ve Hazır Giyim Sanayiinin Coğrafi Analizi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22/38, 1-14.

Yılmaz, Y. (2019), *Şehir Coğrafyası Açısından Erbaa*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Samsun.

Diğer:

DPT, 9. Kalkınma Planı, Taşa ve Toprağa Dayalı Sanayiler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, C. 1, Ankara 2008,

Erbaa Organize sanayi Müdürlüğü verileri (2019),

Erbaa Ticaret ve Sanayi Odası verileri (2019).